

Kodeks cywilny¹

z dnia 23 kwietnia 1964 r. (Dz.U. Nr 16, poz. 93)

Tekst jednolity z dnia 17 grudnia 2013 r. (Dz.U. z 2014 r. poz. 121)

Tekst jednolity z dnia 17 lutego 2016 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 380)

(zm.: Dz.U. z 2015 r. poz. 1311; z 2016 r. poz. 585, poz. 1579)

¹ Niniejsza ustawa dokonuje w zakresie swojej regulacji transpozycji dyrektywy 2000/31/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 8 czerwca 2000 r. w sprawie niektórych aspektów prawnych usług społeczeństwa informacyjnego, w szczególności handlu elektronicznego w ramach rynku wewnętrznego (dyrektywa o handlu elektronicznym) (Dz.Urz. WE L 17.7.2000 r. s. 1; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 13, t. 25, s. 399).

Księga trzecia. Zobowiązania

Tytuł I. Przepisy ogólne

Art. 353. [Pojęcie]

§ 1. Zobowiązanie polega na tym, że wierzyciel może żądać od dłużnika świadczenia, a dłużnik powinien świadczenie spełnić.

§ 2. Świadczenie może polegać na działaniu albo na zaniechaniu.

Literatura: *W. Borysiak*, Zastrzeżenie kary umownej a kompensacja niemajątkowych uszczerbków wierzyciela, Pal. 2007, Nr 5–6; *S. Grobel*, Prawo powstrzymania się ze spełnieniem świadczenia w zobowiązaniach wynikających z umów wzajemnych, Katowice 1991; *J. Jastrzębski*, Kara umowna a ochrona interesów niemajątkowych w reżimie kontraktowym, KPP 2006, Nr 4; *A. Klein*, Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego, Wrocław 1980; *tenże*, Skutki prawne braku współdziałania wierzyciela z dłużnikiem, Acta UW, Prawo CLXXXVI, Wrocław 1990; *tenże*, Wykonanie umowy i odpowiedzialność, w: Instytucje prawne w gospodarce narodowej (red. *L. Bar*), Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981; *B. Kosmus*, *G. Kuczyński*, Kilka mitów z zakresu teorii umów, GSP 2000, t. VII; *M. Krajewski*, Umowa ubezpieczenia. Art. 805–834 KC. Komentarz, Warszawa 2016; *J. Kuropatwiński*, Wierzytelność w dogmatyce prawa cywilnego, KPP 2007, Nr 1; *R. Longchamps de Bérier*, Uzasadnienie projektu Kodeksu zobowiązań, cz. 1, Warszawa 1934; *P. Machnikowski*, Swoboda umów według art. 353¹ KC. Konstrukcja prawna, Warszawa 2005; *tenże*, Uprawnienia kształtujące w zobowiązaniowych stosunkach prawnych, w: *E. Gniewek* (red.), O źródłach i elementach stosunków cywilnoprawnych. Księga pamiątkowa ku czci prof. Alfreda Kleina, Kraków 2000; *L. Ogiełto*, Usługi jako przedmiot stosunków obligacyjnych, Katowice 1989; *L. Ostrowski*, Prawa potestatywne a art. 357¹ k.c., PS 2002, Nr 7–8; *T. Pajor*, Odpowiedzialność dłużnika za niewykonanie zobowiązania, Warszawa 1982; *A. Pyrzyńska*, Świadczenie jednorazowe w umownym zobowiązaniu ciągłym, w: Współczesne problemy prawa zobowiązań (red. *A. Olejniczak*, *J. Haberko*, *A. Pyrzyńska*, *D. Sokołowska*), Warszawa 2015; *Z. Radwański*, Najem mieszkań w świetle publicznej gospodarki lokalami, Warszawa 1961; *tenże*, Uwagi o zobowiązaniach trwałych (ciągłych) na tle kodeksu cywilnego, SC 1969, t. XIII–XIV; *R. Szmidt*, Wypowiedzenie zobowiązania – uwagi na tle wykładni art. 365¹ KC, SPP 2008, Nr 2; *G. Tracz*, Pojęcie wykonania i niewykonania zobowiązań w polskim prawie cywilnym, KPP 2009, Nr 1; *tenże*, Sposoby jednostronnej rezygnacji z zobowiązań umownych, Warszawa 2007; *R. Trzaskowski*, Granice swobody kształtowania treści i celu umów obligacyjnych. Art. 353¹ KC, Kraków 2005.

Księga trzecia KC zajmuje się zagadnieniami związanymi z regulacją stosunków zobowiązaniowych. Przepisy zawarte we wskazanej Księdze znajdują zastosowanie do wszystkich stosunków zobowiązaniowych bez względu na podstawy ich powstania i miejsce ich regulacji, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. Doktrynalnie Księgę tę dzieli się na część ogólną, zawierającą przepisy znajdujące zastosowanie do wszystkich typów zobowiązań, oraz część szczegółową, opisującą poszczególne typy nazwanych stosunków zobowiązaniowych. I

Artykuł 353 § 1 KC definiuje pojęcie zobowiązania (zobowiązaniowego stosunku prawnego) oraz określa jego modelową strukturę i treść. Jest to dwustronnie zindywidualizowany stosunek prawny, w którym jeden podmiot uprawniony jest do żądania spełnienia świadczenia względem drugiego z podmiotów, który jest zobowiązany do jego spełnienia. Uprawnienie wierzyciela nazywane jest wierzytelnością, a spoczywający na dłużniku obowiązek – długiem. Nakazane prawnie zachowanie określane jest jako świadczenie. II

W strukturze stosunku zobowiązaniowego obok jego podmiotów zazwyczaj wyróżnia się także III przedmiot, który utożsamiany jest ze świadczeniem, oraz treść, na którą składają się prawa i obowiązki poszczególnych jego podmiotów. Uprawnienia te mają zawsze charakter względny. Skuteczne są one tylko wobec oznaczonej osoby określonej w zobowiązaniu.

Odpowiedzialność cywilna jest w prawie polskim odpowiedzialnością majątkową, a więc skierowana jest zawsze do majątku, a nie osoby dłużnika. Jest ona w zasadzie nieograniczona IV

i dotyczy zarówno majątku istniejącego w chwili realizacji odpowiedzialności, jak i majątku przyszłego danej osoby. Możliwe jest jednak jej ograniczenie bądź do określonej wartości (odpowiedzialność *pro viribus patrimonii*), bądź do określonych przedmiotów lub mas majątkowych (odpowiedzialność *cum viribus patrimonii*). Wówczas dług może nie pokrywać się w pełni z odpowiedzialnością.

- V Świadczenie jest to zachowanie się (lub zespół zachowań) dłużnika zgodne z treścią zobowiązania i czyniące zadość interesowi wierzyciela. Celem świadczenia jest zapewnienie wierzycielowi określonej korzyści wskazanej w treści zobowiązania, co określane jest jako zaspokojenie „słusznego” interesu wierzyciela. Cel świadczenia zostaje zrealizowany, gdy interes wierzyciela, jaki ten ma w wykonaniu zobowiązania zgodnie z jego treścią, zostaje zaspokojony. Wówczas zobowiązanie wygasa.
- VI Interes wierzyciela, jaki ma on w wykonaniu zobowiązania, nie musi mieć wartości majątkowej. Może on sprowadzać się bowiem wyłącznie do doznań natury emocjonalnej. Także świadczenie (w znaczeniu dobra lub usługi, którą nabywa w spełnieniu świadczenia wierzyciel) nie musi więc dać się wycenić w pieniądzu.
- VII Jako przedmiot świadczenia określa się dobra, ze względu na które dłużnik obowiązany jest do zachowania się zgodnego z treścią stosunku zobowiązaniowego łączącego go z wierzycielem. Rodzaj i charakter tych dóbr oraz sposób, w jaki dłużnik ma się zachować względem nich, aby uczynić zadość obowiązkowi ciążącym na nim w stosunku do wierzyciela, przesądzają nie tylko o treści świadczenia, lecz także o treści stosunku zobowiązaniowego.
- VIII Zgodnie z ogólną normą art. 353 § 2 KC świadczenie polega wyłącznie na zachowaniu się dłużnika, czynieniu czegoś (działaniu – *facere*), lub nieczynieniu (zaniechaniu – *non facere*). Kwalifikacja zachowania dłużnika do jednej z tych dwóch kategorii zależy od tego, czy zaspokojenie interesu wierzyciela następuje przez pozytywne czynności dłużnika, czy też przez powstrzymanie się od nich – bierne zachowanie się dłużnika. Z obowiązku spełnienia świadczenia polegającego na działaniu wynikają także dla dłużnika obowiązki zaniechania wszystkiego, co kolidowałoby z takim obowiązkiem.
- IX Świadczenie w łączącym strony stosunku zobowiązaniowym powinno być oznaczone w chwili zawarcia umowy lub nadawać się do oznaczenia w okresie późniejszym. Kryteria, według których nastąpić ma ustalenie świadczenia, powinny być oznaczone już w chwili powstania danego stosunku zobowiązaniowego. Świadczenie może być także oznaczone przez osobę trzecią.
- X W doktrynie wyróżnia się różne podziały zobowiązań dokonywane wedle zróżnicowanych kryteriów. Do najbardziej charakterystycznych należy podział na zobowiązania: wzajemne i niewzajemne; ze świadczeniem jednorazowym, okresowym lub ciągłym; ze świadczeniami podzielonymi lub niepodzielnymi, czy ze świadczeniami pieniężnymi i niepieniężnymi; powszechnie wyróżnia się też kategorię zobowiązań realnych.

Spis treści

A. Regulacja Kodeksu zobowiązań 1

B. Źródła i systematyka prawa zobowiązań 3

C. Pojęcie i istota zobowiązaniowego stosunku prawnego 8

I. Pojęcie zobowiązaniowego stosunku prawnego 8

II. Strony zobowiązaniowego stosunku prawnego 12

III. Treść zobowiązaniowego stosunku prawnego 20

D. Pojęcia długu i odpowiedzialności dłużnika w zobowiązaniu 29

E. Niektóre rodzaje stosunków zobowiązaniowych 38

I. Zobowiązania naturalne 38

II. Zobowiązania wzajemne 42

III. Zobowiązania realne 44

IV. Tzw. zobowiązania rezultatu i starannego działania 49

F. Pojęcie świadczenia 51

I. Uwagi ogólne 51

II. Cel świadczenia 56

III. Majątkowy lub niemajątkowy charakter świadczenia 62

- IV. Świadczenie a gotowość do spełnienia świadczenia 64
- G. Przedmiot świadczenia 67**
- H. Oznaczenie świadczenia 73**
- I. Uwagi ogólne 73
- II. Sposoby oznaczenia świadczenia 76
1. Oznaczenie świadczenia przez ustawę 76
 2. Oznaczenie świadczenia przez strony stosunku zobowiązaniowego 79
 3. Oznaczenie świadczenia przez osoby trzecie 89
 4. Oznaczenie świadczenia przez sąd 96
 5. Oznaczenie świadczenia na drodze administracyjnej 97
- I. Treść świadczenia oraz jego postacie 99**
- I. Uwagi ogólne 99
- II. Czynności przygotowawcze, świadczenia główne i uboczne 105
1. Czynności przygotowawcze 105
 2. Świadczenia główne oraz uboczne 108
- J. Niektóre rodzaje świadczeń 110**
- I. Świadczenia jednorazowe, ciągłe i okresowe 110**
1. Uwagi ogólne 110
 2. Świadczenia jednorazowe 112
 3. Świadczenia ciągłe 117
 4. Świadczenia okresowe 120
- II. Świadczenia podzielne i niepodzielne 131**
- III. Świadczenia oznaczone co do tożsamości i oznaczone co do gatunku 136**
1. Uwagi ogólne 136
 2. Ograniczone świadczenia rodzajowe 144
- IV. Świadczenia w rzeczach zamiennych i niezamiennych 148**
- V. Świadczenia pieniężne 151**
- VI. Świadczenia odszkodowawcze 153**

A. Regulacja Kodeksu zobowiązań

1. W KZ odpowiednikiem art. 353 KC był art. 2. Umiejscowiony był on w Tytule I Kodeksu (zatytułowanym „Źródła, istota i rodzaje zobowiązań”). Jego § 1 definiował pojęcie zobowiązania i wskazywał, że istota zobowiązania polega na tym, iż dłużnik obowiązany jest wobec wierzyciela do świadczenia. Paragraf 2 określał, co może być treścią świadczenia, i wskazywał na danie, czynienie, nieczynienie, zaprzestanie lub znoszenie.

1.1. Co do *ratio legis* takiego ukształtowania brzmienia art. 2 KZ por. R. Longchamps de Bérier, Uzasadnienie projektu Kodeksu zobowiązań, cz. 1, Warszawa 1934, s. 6–7. Wzorem dla wskazanego przepisu był niewątpliwie § 241 ust. 1 KC niem.

2. Treść obecnego art. 353 KC odpowiada art. 2 § 2 KZ, mimo większego w porównaniu z tym ostatnim przepisem stopnia uogólnienia tego, na czym może polegać świadczenie. W KC zrezygnowano także ze sztucznego wyróżniania pojęć dania, zaprzestania i znoszenia, i sprowadzono je do dwóch podstawowych typów działania dłużnika, a więc działania i zaniechania.

2.1. Na tle KC zachowały w pełni aktualność rozważania doktrynalne, które dokonywane były na tle przepisów KZ.

B. Źródła i systematyka prawa zobowiązań

3. Księga trzecia KC zajmuje się zagadnieniami związanymi z **regulacją stosunków zobowiązaniowych**. Zakres zastosowania wskazanej Księgi wyznacza art. 353 w zw. z art. 1 KC. Przepisy zawarte we wskazanej Księdze **znajdują zastosowanie do wszystkich stosunków zobowiązaniowych bez względu na podstawy ich powstania** (ustawa, czynność prawna, akt administracyjny) i miejsce ich regulacji (KC, ustawa szczególna), chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. Zazwyczaj jednak wyłączenie zastosowania przepisów KC dotyczy norm prawnych zgrupowanych w ściśle określonym tytule Księgi trzeciej KC i nie rozciąga się na wszystkie normy prawne zawarte w tej Księdze (por. np. art. 775, art. 820 KC, czy art. 3 ustawy z 20.1.2011 r. o odpowiedzialności majątkowej funkcjonariuszy publicznych za rażące naruszenie prawa, tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 1169).

4. Źródłem powstania stosunku obligacyjnego jest zazwyczaj czynność prawna, niezależnie od tego, czy jest ona dwustronna (zobowiązania umowne), czy też jednostronna (np. przyznanie publiczne – art. 919–921 KC). Reguły odnoszące się do powstania zobowiązań w wyniku innych zdarzeń (np. powstanie zobowiązania z czynu niedozwolonego lub bezpodstawnego wzbogacenia) także uregulowane są w Księdze trzeciej KC. Źródłem powstania zobowiązania może być też decyzja administracyjna oraz inne zdarzenia, na które wskazuje ustawa (np. orzeczenia konstytucyjne, prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia, określona sytuacja prawnorzeczowa w obligacjach realnych itp.) – zob. za wielu *Radwański, Olejniczak, Zobowiązania*, 2014, Nb 61–73.

5. Przepisy Księgi trzeciej KC w zasadzie wyczerpują zagadnienia związane z ogólnymi zasadami odnoszącymi się do stosunków zobowiązaniowych oraz poszczególnymi źródłami zobowiązań. Tym niemniej liczne stosunki zobowiązaniowe uregulowane są w całości w ustawach pozakodeksowych (np. PrWeksl i PrCzek) lub zawarte są w szczególnych przepisach innych ustaw (np. ZNKU). Przepisy o charakterze zobowiązującym znajdują się także w innych księgach KC, np. prawie rzeczowym czy prawie spadkowym, a także w KRO.

6. Księga trzecia KC dzieli się powszechnie na tzw. **część ogólną prawa zobowiązań** (art. 353–534 KC), która opisuje podstawowe instytucje znajdujące zastosowanie do wszelkich rodzajów zobowiązań, oraz jego **część szczegółową** opisującą poszczególne typy stosunków zobowiązaniowych (art. 535–921¹⁶ KC). Podział ten nie znajduje bezpośredniego przełożenia na systematykę samej Księgi trzeciej KC. Także jednak w samej tak rozumianej części ogólnej prawa zobowiązań znajdują się działy, które mogą być zakwalifikowane jako normujące szczególne źródła powstania zobowiązań (por. art. 405–414 KC dotyczące bezpodstawnego wzbogacenia oraz art. 415–449 KC dotyczące czynów niedozwolonych) – por. *Czachórski, Zobowiązania*, 2009, s. 36; *F. Błahuta*, w: *Resich*, Komentarz, 1972, t. II, s. 841. Podobnie w tak rozumianej części szczegółowej KC znajdują się przepisy, które mogą znaleźć zastosowanie do części stosunków zobowiązaniowych niezależnie od źródła ich powstania (np. przekaz i papiery wartościowe – art. 921¹–921¹⁶ KC) i które stanowią powinny element części ogólnej prawa zobowiązań (tak trafnie *P. Machnikowski*, w: *Gniewek, Machnikowski*, Komentarz, 2016, art. 353, Nb 2).

7. Podobnie przepisy dotyczące rękojmi i gwarancji przy sprzedaży mogą być uznane za zasady odpowiedzialności kontraktowej modyfikujące reguły ogólne zawarte w Tytule VII Dziale II części ogólnej prawa zobowiązań i zarazem będące przepisami ogólnymi wobec wielu innych umów unormowanych w Księdze trzeciej KC.

C. Pojęcie i istota zobowiązaniowego stosunku prawnego

I. Pojęcie zobowiązaniowego stosunku prawnego

8. Artykuł 353 § 1 KC definiuje pojęcie **zobowiązania** (a dokładniej **zobowiązaniowego stosunku prawnego**) oraz określa jego **modelową strukturę i treść**. Jest to dwustronnie zindywidualizowany stosunek prawny, w którym jedna osoba uprawniona jest do żądania spełnienia świadczenia względem drugiego z podmiotów, który jest zobowiązany do jego spełnienia. W najprostszym ujęciu **zobowiązanie oznacza uprawnienie do żądania od konkretnej osoby określonego zachowania i opiera się na gwarantowanym przez porządek prawny przymusie** (por. *Domański*, Instytucje. Część ogólna, s. 39–41). Uprawnienie wierzyciela nazywane jest jeszcze od czasów rzymskich **wierzytelnością**, a spoczywający na dłużniku obowiązek – **długiem**. Nakazane prawnie zachowanie określane jest natomiast jako **świadczenie**.

8.1. Jak trafnie wskazuje *P. Machnikowski* (w: *Gniewek, Machnikowski, Komentarz*, 2016, art. 353, Nb 6), definicja ta może być uznana jedynie za modelową, gdyż w praktyce niektóre typy zobowiązań modyfikują poszczególne jej elementy. Zob. też szerzej *P. Machnikowski*, *Swoboda*, s. 41–44 oraz *J. Kuropatwiński*, *Wierzytelność*, s. 63 i n. Nie można jednak twierdzić (jak chce *M. Gutowski*, w: *Gutowski, Komentarz*, t. I, art. 353, Nb 20), że „przedmiotem uprawnienia wierzyciela jest prawo podmiotowe uprawniające do żądania od dłużnika spełnienia dłużnego świadczenia”. Taka definicja prowadzi do pomieszania pojęć prawa podmiotowego, uprawnienia i roszczenia.

9. Istnienie zobowiązaniowego stosunku prawnego jest niezależne od tego, czy w danym stosunku prawnym wierzyciel jest jedynie uprawniony do żądania spełnienia świadczenia od dłużnika, czy też jest jednocześnie jako jego dłużnik zobowiązany do spełnienia świadczenia względem niego. Każda ze stron danego stosunku zobowiązaniowego może być **jednocześnie** zobowiązana do jakiegoś świadczenia na rzecz drugiej strony i zarazem uprawniona do otrzymania świadczenia od niej.

9.1. Jak zauważa obrazowo *P. Machnikowski* (*Swoboda*, s. 48), w opisywanych sytuacjach każda strona „jest więc jednocześnie dłużnikiem co do jednego świadczenia i wierzycielem co do innego świadczenia”.

10. Sporne może być to, czy jeden zobowiązaniowy stosunek prawny istnieje także wówczas, gdy w danej sytuacji **istnieje wielu dłużników** (zazwyczaj zobowiązanych solidarnie do spełnienia określonego świadczenia) albo **wielu wierzycieli** (por. *Czachórski*, *Zobowiązania*, 2009, s. 43).

10.1. Co do sytuacji tego typu oraz porównania konstrukcji prawnej zobowiązania solidarnego do zobowiązań *in solidum* por. komentarz do art. 441 KC i tam podaną literaturę.

11. W strukturze stosunku zobowiązaniowego obok jego podmiotów zazwyczaj wyróżnia się także **przedmiot**, który utożsamiany jest ze świadczeniem, oraz **treść**, na którą składają się prawa i obowiązki poszczególnych jego podmiotów (zob. za wielu *Longchamps de Bérier*, *Zobowiązania*, 1939, s. 13 oraz *M. Kaliński*, w: *A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska-Bocian*, *Zobowiązania*, s. 30, Nb 35).

II. Strony zobowiązaniowego stosunku prawnego

12. Zobowiązaniowy stosunek prawny ma zawsze **charakter dwustronnie zindywidualizowany**, a więc ma **charakter względny**. Łączy konkretnego dłużnika z konkretnym wierzycielem i tylko z nim (por. szeroko *P. Machnikowski*, *Swoboda*, s. 47–48). Stąd też nie można mówić o stosunku zobowiązaniowym w sytuacji braku możliwości oznaczenia jednego ze wskazanych podmiotów (np. nieokreślenia w umowie dłużnika lub wierzyciela).

13. Od „**stron zobowiązania**” (w znaczeniu dłużnika i wierzyciela) należy odróżnić **podmioty zobowiązania**. Po każdej ze stron może występować bowiem większa niż jeden liczba podmiotów (np. osoby solidarnie zobowiązane do spełnienia świadczenia). Podmioty takie wskazane są w prawie cywilnym w art. 1 w zw. z art. 33¹ § 1 KC (por. *P. Machnikowski*, *Swoboda*, s. 47 oraz *A. Olejniczak*, w: *Kidyba*, *Komentarz*, 2014, t. III, cz. 1, art. 353, Nb 7–8).

14. Sporne może być to, czy strony zobowiązania są zawsze dwie, niezależnie od liczby podmiotów występujących po ich stronie. Kwestia tego, czy za wyjątek od tej zasady mogą być uznane stosunki prawne wielostronne (np. spółka cywilna), ma jedynie teoretyczne znaczenie. Bronić można bowiem również poglądu, że stosunki te mają charakter stosunków zobowiązaniowych dwustronnych, a wobec jednego współnika drugą stroną danego stosunku są wspólnie pozostali współnicy (por. *P. Machnikowski*, *Swoboda*, s. 51–52; *tenże*, w: *System PrPryw*, t. 5, 2013, s. 128, Nb 21–22; *Czachórski*, *Zobowiązania*, 2009, s. 43; *Radwański, Olejniczak*, *Zobowiązania*, 2014, Nb 33; *M. Kaliński*, w: *A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska-Bocian*, *Zobowiązania*, s. 33, Nb 41; *M. Safjan*, w: *Pietrzykowski*,

Komentarz, 2015, t. I, art. 353, Nb 7; na tle KZ por. jednak *Longchamps de Bérier*, *Zobowiązania*, 1939, s. 144; na tle KC *K. Pietrzykowski*, w: *Pietrzykowski*, *Komentarz*, 2015, t. II, art. 860, Nb 32).

15. Możliwe jest powstanie stosunku zobowiązaniowego bez oznaczenia osoby wierzyciela lub dłużnika, o ile w zobowiązaniu **określone są podstawy do zindywidualizowania takiej osoby w okresie późniejszym**. W określonych sytuacjach na oznaczenie takiej w sposób wyraźny zezwala ustawa (por. art. 919 KC). Ustawa reguluje też sytuacje chwilowego braku możliwości precyzyjnego określenia strony danego stosunku prawnego (por. art. 467 pkt 1 i 3 KC).

16. W stosunku zobowiązaniowym mogą zaistnieć **uprawnienia i obowiązki wierzyciela lub dłużnika względem osób trzecich** (por. *P. Machnikowski*, *Swoboda*, s. 52–54). Dotyczy to przede wszystkim umowy na rzecz osoby trzeciej w sytuacji, gdy jest ona uprawniona do otrzymania świadczenia (por. np. art. 393, art. 808, czy art. 831 KC).

17. Strony umowy mogą również określić, że powinne zachowanie określonej treści **podejście osoba trzecia pozostająca poza stosunkiem zobowiązaniowym**, np. spełni ona określone świadczenie (art. 391 KC). Nie oznacza to jednak, że w myśl takiego postanowienia umowy osoba trzecia spełnia świadczenie dłużnika lub jest dłużnikiem w rozumieniu art. 353 KC.

18. Przy wykonywaniu zobowiązania wierzyciel i dłużnik mogą posługiwać się osobami trzecimi, za które odpowiadają. Nie mają one generalnie własnych praw i obowiązków wynikających z danego stosunku prawnego względem wierzyciela lub dłużnika.

18.1. Por. komentarz do art. 356 oraz art. 474 KC. Zob. też *P. Machnikowski*, *Swoboda*, s. 57 oraz *A. Olejniczak*, w: *Kidyba*, *Komentarz*, 2014, t. III, cz. 1, art. 353, Nb 8.

19. Nie są wyjątkiem od zasady, zgodnie z którą stosunek zobowiązaniowy jest dwustronnie zindywidualizowany, ani zobowiązania realne, ani też tzw. rozszerzona skuteczność wierzytelności. Zob. w tym zakresie też szerzej pkt E.III, Nt 44–48.

III. Treść zobowiązaniowego stosunku prawnego

20. Treścią zobowiązaniowego stosunku prawnego są **prawa i obowiązki stron**. Dla stron podstawowe znaczenie mają te obowiązki dłużnika, przez których dochowanie dochodzi do spełnienia przez niego świadczenia. Nazywane są one zbiorczo **długiem**, a odpowiadające im uprawnienia wierzyciela **wierzytelnością** (por. jednak szeroko *P. Machnikowski*, *Swoboda*, s. 63 i n.). Na treść każdego stosunku zobowiązaniowego składa się bowiem istnienie uprawnienia po stronie wierzyciela i skorelowany z nim obowiązek oznaczonego działania lub zaniechania istniejący po stronie dłużnika. **Nie może więc zasadniczo istnieć ani wierzytelność bez odpowiadającego jej długu, ani też dług bez wierzytelności** (*M. Saffjan*, w: *Pietrzykowski*, *Komentarz*, 2015, t. I, art. 353, Nb 1; jak wskazuje trafnie *M. Gutowski*, w: *Gutowski*, *Komentarz*, t. I, art. 353, Nb 24: „treść jednego z nich pozwala na ustalenie treści drugiego”).

20.1. Co do treści stosunku zobowiązaniowego por. również szerzej komentarz do art. 354 KC, pkt D, Nt 20–23.

21. Treść zobowiązania nie zamyka się jedynie w pojęciu świadczenia. W skład treści zobowiązania, obok obowiązku świadczenia, wchodzić mogą bowiem różnorodne prawa i obowiązki stron umowy (tzw. prawa i obowiązki uboczne), które kształtują treść łączącego strony stosunku prawnego. Możliwe są także sytuacje, w których określone obowiązki spoczywają na wierzycielu, nawet wówczas, gdy w zobowiązaniu to jedynie dłużnik zobowiązany jest do świadczenia.

21.1. Co do takich sytuacji por. komentarz do art. 354 KC, pkt E, Nt 64–84. Zob. też w literaturze *J. Kuropatwiński, Wierzytelność*, s. 73 i n.

22. W skład wierzytelności wchodzi różnorodność uprawnień wierzyciela, które mogą mieć charakter **roszczeń** lub **praw kształtujących** (np. na wypadek odstąpienia od umowy). Spośród nich najważniejszy charakter mają roszczenia, za pomocą których wierzyciel może wymusić wykonanie przez dłużnika konkretnych obowiązków składających się na treść zobowiązania, a więc wymusić w ten sposób spełnienie świadczenia. Uprawnienia te mają zawsze charakter względny, a więc skierowane są wobec konkretnego podmiotu zobowiązania.

23. W szczególnych przypadkach niektóre uprawnienia wierzyciela **mają charakter bezwzględny**, a więc mogą być kierowane do każdego podmiotu, a nie tylko dłużnika (por. np. art. 910 § 1 KC). Dotyczy to także tzw. zobowiązań realnych (por. szerzej *Radwański, Olejniczak, Zobowiązania*, 2014, Nb 48–49).

24. Z mocy ustawy i na podstawie wyroku sądowego dana wierzytelność może uzyskiwać skuteczność wobec innej osoby niż pierwotny dłużnik (por. np. art. 59 i art. 527 § 1 w zw. z art. 532 KC). Zazwyczaj roszczenia takie mają zaspokajać interes, który wierzyciel ma lub będzie miał w wykonaniu pierwotnego świadczenia (por. *Radwański, Olejniczak, Zobowiązania*, 2014, Nb 43).

25. W zobowiązaniowych stosunkach prawnych wyróżnić należy także tzw. **prawa potestatywne**. Zazwyczaj sprowadzają się one do uprawnienia o zwrócenie się do sądu o ukształtowanie określonego świadczenia (por. np. art. 357¹, art. 358¹ § 3, art. 388, art. 632 § 2, art. 874, art. 907 § 2 oraz art. 913 KC).

25.1. Szerzej zob. *L. Ostrowski, Prawa potestatywne*, s. 129–133 oraz *P. Machnikowski, Swoboda*, s. 96–100; *tenże*, w: *System PrPryw*, t. 5, 2013, s. 165–167, Nb 129–135.

26. Zarówno na wierzycielu, jak i dłużniku spoczywają różnorodne obowiązki, które nie są funkcjonalnie związane z długiem, a więc takie, których niewykonanie nie prowadzi do niespełnienia świadczenia. Tym niemniej każda strona zobowiązania jest uprawniona do żądania od drugiej strony ich dochowywania. Są one elementem zobowiązaniowego stosunku prawnego i nazywane są zazwyczaj **obowiązkami ubocznymi** (lub pomocniczymi – por. *Czachórski, Zobowiązania*, 2009, s. 52; zob. też *P. Machnikowski, Swoboda*, s. 86). Ich niespełnienie prowadzi do nienależytego wykonania zobowiązania. Większość z obowiązków ubocznych określona jest wprost w ustawie i mogą one spoczywać zarówno na wierzycielu (np. obowiązek wydania pokwitowania dłużnikowi – art. 462 KC), jak i na dłużniku (np. obowiązek dania zabezpieczenia – art. 364 KC; przedstawienie spisu masy majątkowej albo zbioru rzeczy – art. 459 KC; złożenie rachunku z zarządu – art. 460 KC).

26.1. Por. w tym zakresie szerzej komentarz do art. 471 KC, pkt E.II, Nt 34–45.

27. Także na wierzycielu w zobowiązaniowym stosunku prawnym mogą spoczywać obowiązki wynikające z ustawy. Najważniejszym z nich jest **obowiązek współdziałania z dłużnikiem** (art. 354 § 2 KC), **który realizuje się przede wszystkim w obowiązku przyjęcia zaoferowanego świadczenia** (por. komentarz do art. 354 KC, pkt E.I, Nt 64–84). Odróżnić należy od nich obowiązki spoczywające na wierzycielu już po ustaniu zobowiązania np. zwrotu świadczenia (*P. Machnikowski, Swoboda*, s. 89–91).

28. Treść zobowiązania może podlegać zmianom w czasie (por. komentarz do art. 354 KC, pkt D.I). Także zakres obowiązków i praw spoczywających na dłużniku może ulegać zmianom w toku trwania stosunku zobowiązaniowego. Niektóre z nich mogą także wygasnąć (np. uzależnione od warunku rozwiązującego lub terminu końcowego). Najczęstszym

przykładem opisywanej zmiany będzie jednak zastąpienie roszczenia o wykonanie zobowiązania roszczeniem o spełnienie świadczenia odszkodowawczego.

28.1. Zob. w tym zakresie szerzej *P. Machnikowski*, *Swoboda*, s. 116 i n.

D. Pojęcia długu i odpowiedzialności dłużnika w zobowiązaniu

29. Od pojęcia **długu** spoczywającego na dłużniku odróżnić należy pojęcie **odpowiedzialności**. To pierwsze oznacza **powinność określonego świadczenia obciążającą dłużnika zgodnie z treścią zobowiązania**. To drugie oznacza **negatywne skutki dla dłużnika, które system prawny przewiduje w wypadku naruszenia zobowiązania**, co oznacza w prawie polskim możliwość **przymusowego zaspokojenia się przez wierzycieli z określonego majątku w celu pokrycia takiego istniejącego długu**. Podstawową sankcją wobec dłużnika jest więc możliwość zastosowania wobec niego przymusu w celu wyegzekwowania od niego należnego świadczenia.

29.1. Por. *P. Machnikowski*, *Swoboda*, s. 105 i n.; *S. Grzybowski*, w: *System PrCyw*, t. III, cz. 1, s. 57–59; *Czachórski*, *Zobowiązania*, 2009, s. 54–55; *Radwański*, *Olejniczak*, *Zobowiązania*, 2014, Nb 51; *A. Olejniczak*, w: *Kidyba*, *Komentarz* 2014, t. III, cz. 1, art. 353, Nb 14; por. też na tle przepisów prawa spadkowego *J. Frąckowiak*, *Głosa do uchwały SN z 19.11.1996 r.*, III CZP 114/96, OSP 1997, Nr 6, poz. 114, s. 299–300 oraz *E. Skowrońska*, *Odpowiedzialność spadkobierców za długi spadkowe*, Warszawa 1984, s. 13 i n. oraz s. 65 i n., a zwłaszcza s. 13–20; zob. też szeroko *E. Skowrońska-Bocian*, *W. Borysiak*, w: *System PrPryw*, t. 10, 2015, s. 657–664, Nb 1–19.

29.2. Co do zakresu odpowiedzialności dłużnika za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania por. komentarz do art. 471 KC, pkt G, Nt 98–109.

30. Możliwa jest zarówno sytuacja, w której **istnieje dług bez odpowiedzialności, jak i odpowiedzialność bez długu** (co do sytuacji tego typu por. *S. Grzybowski*, w: *System PrCyw*, t. III, cz. 1, s. 58–59 oraz *M. Kaliński*, w: *A. Brzozowski*, *J. Jastrzębski*, *M. Kaliński*, *E. Skowrońska-Bocian*, *Zobowiązania*, s. 37–38, Nb 52–53). Do zbioru tego nie powinny być jednak kwalifikowane sytuacje odpowiedzialności za dług cudzy (np. poręczyciela lub osoby odpowiadającej rzeczowo za cudzy dług).

31. Gwarancją realizacji odpowiedzialności jest istnienie po stronie dłużnika majątku (odpowiedzialność taka „obciąża bowiem majątek”). Odpowiedzialność w prawie polskim jest bowiem zazwyczaj odpowiedzialnością majątkową, a więc skierowaną do majątku, a nie osoby dłużnika. Od odpowiedzialności majątkowej ustawa przewiduje niekiedy wyjątki w przepisach szczególnych (por. art. 1050 w zw. z art. 1053 KPC oraz art. 1050¹ i art. 1051¹ w zw. z art. 1053 KPC) – por. *Radwański*, *Olejniczak*, *Zobowiązania*, 2014, Nb 52; *M. Kaliński*, w: *A. Brzozowski*, *J. Jastrzębski*, *M. Kaliński*, *E. Skowrońska-Bocian*, *Zobowiązania*, s. 36, Nb 51; co do tej ostatniej regulacji zob. *I. Kunicki*, w: *Kodeks postępowania cywilnego*. Tom III. *Komentarz do art. 730–1088* (red. *A. Marciniak*, *K. Piasecki*), 2015, art. 1053, Nb 14.

32. Odpowiedzialność cywilna jest w zasadzie nieograniczona i dotyczy zarówno majątku istniejącego w chwili realizacji odpowiedzialności, jak i majątku przyszłego danej osoby. Odpowiedzialność ta ustaje wraz z ustaniem bytu prawnego osoby fizycznej lub osoby prawnej. Odpowiedzialność za określony dług, rozumiana jako możliwość zaspokojenia się z majątku wskazanego podmiotu, zawsze związana jest tylko z tym majątkiem i nie może przechodzić na inne podmioty (przedmiotem przejścia jest więc sam dług a nie odpowiedzialność za niego).

33. Odpowiedzialność cywilna ma **charakter osobisty lub rzeczowy**. Ta pierwsza oznacza możliwość realizacji odpowiedzialności **z całego majątku dłużnika** – teraźniejszego i przyszłego (z wyłączeniami przewidzianymi przez przepisy szczególne, zwłaszcza art. 829 KPC).

W wypadku odpowiedzialności rzeczowej odpowiedzialność kierowana jest **względem określonych z góry przedmiotów majątkowych, praw majątkowych, a nawet teoretycznie wyodrębnionych mas majątkowych**, będących składnikiem majątku dłużnika, i to niezależnie od tego, w czym znajdują się one majątku w chwili rozpoczęcia egzekucji. W takiej sytuacji dłużnikiem rzeczowym jest osoba, której nie łączy z wierzycielem stosunek zobowiązaniowy.

34. Odpowiedzialność cywilna jest zazwyczaj odpowiedzialnością nieograniczoną. Możliwe jest jednak jej ograniczenie **bądź do określonej wartości (odpowiedzialność *pro viribus patrimonii*), bądź do określonych przedmiotów lub nawet masy majątkowej (odpowiedzialność *cum viribus patrimonii*)**. Wówczas dług może nie pokrywać się w pełni z odpowiedzialnością. Z sytuacjami tymi nie powinny być mylone kwotowe ograniczenia wysokości należnego świadczenia odszkodowawczego (wynikające np. z kryteriów określonych w art. 849 § 1 KC). Stanowią one przykład ograniczenia długu, a nie odpowiedzialności (tak trafnie *M. Saffan*, w: *Pietrzykowski*, Komentarz 2015, t. I, art. 353 KC, Nb 10; niejasno *M. Kaliński*, w: *A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska-Bocian*, Zobowiązania, s. 37, Nb 53).

35. Sporne jest w doktrynie, czy strony umownie mogą ograniczać odpowiedzialność dłużnika względem wierzyciela **tylko do określonych składników majątku dłużnika** (za dopuszczalnością tego typu umów opowiedzieli się *M. Saffan*, w: *Pietrzykowski*, Komentarz 2015, t. I, art. 353, Nb 11 oraz *T. Wiśniewski*, w: *Gudowski*, Komentarz, 2013, Ks. III, cz. 1, art. 353, pkt 20; z zastrzeżeniami *S. Grzybowski*, w: System PrCyw, t. III, cz. 1, s. 67–68; odmiennie *R. Trzaskowski*, *Granice*, s. 339–342; *P. Machnikowski*, *Swoboda*, s. 170–172; *tenże*, w: System PrPryw, t. 5, 2013, s. 513–515, Nb 22–25; *Czachórski*, *Zobowiązania*, 2009, s. 57 oraz *A. Olejniczak*, w: *Kidyba*, Komentarz, 2014, t. III, cz. 1, art. 353, Nb 16).

36. Umowa taka wydaje się dopuszczalna w świetle art. 353¹ KC, jeżeli nie narusza wskazanych tam zasad granic swobody umów. Nie może mieć ona skutku wobec osób trzecich, a więc nie może też wiązać sądu ani organu egzekucyjnego (tak trafnie *P. Machnikowski*, *Swoboda*, s. 171). Stąd też faktycznie umowa taka powinna być rozumiana jako **zobowiązanie wierzyciela, że w wypadku wyegzekwowania świadczenia przez organ egzekucyjny z majątku dłużnika wyłączonego umownie z odpowiedzialności uiszcza na jego rzecz odpowiednie odszkodowanie lub zwróci mu podlegający egzekucji przedmiot**. Umowa, w której strony ograniczają odpowiedzialność dłużnika względem wierzyciela tylko do określonych składników majątku dłużnika, powinna być wyłączona w umowach zawieranych w obrocie konsumenckim.

37. Przy przyjęciu wyżej przedstawionego rozumienia takiej umowy, w obrocie profesjonalnym możliwe jest ograniczenie odpowiedzialności dłużnika zarówno do poszczególnych składników majątkowych, jak i do wyodrębnionych mas majątkowych, a także ograniczenie odpowiedzialności co do określonej wartości wyodrębnionej masy majątkowej (por. *M. Saffan*, w: *Pietrzykowski*, Komentarz, 2015, t. I, art. 353, Nb 11; por. jednak odmiennie stanowisko, które prezentuje *P. Machnikowski*, *Swoboda*, s. 171).

E. Niektóre rodzaje stosunków zobowiązaniowych

I. Zobowiązania naturalne

38. Prawo polskie przewiduje sytuacje, w których istnieje wierzycielność i dług, ale zarazem nie są one połączone jednocześnie z odpowiedzialnością drugiej strony stosunku prawnego. Najbardziej charakterystycznym przykładem takiej sytuacji jest **zobowiązanie niezupełne**

(**naturalne**). Dług nie może być wówczas dochodzony za pomocą przymusu państwowego. Tym niemniej zarówno **dług w znaczeniu prawnym**, jak i samo zobowiązanie jednak w tego typu sytuacjach istnieją. Jeśli zobowiązanie zostanie wykonane, a świadczenie zgodnie z treścią zobowiązania **spełnione**, nie można domagać się zwrotu świadczenia jako nienależnego.

39. Opisane w poprzednim punkcie sytuacje występują w KC wyjątkowo (por. art. 411 pkt 2 i 3 oraz art. 413 KC; zob. także art. 117 § 2 KC). Słusznie zauważa *M. Saffjan* (w: *Pietrzykowski*, Komentarz, 2015, t. I, art. 353, Nb 12), że zobowiązania te nie są podporządkowane żadnym wspólnym zasadom i przedstawiają w konsekwencji kategorię niejednorodną co do stopnia intensywności ochrony interesów wierzyciela. Podobnie *P. Machnikowski*, Swoboda, s. 115–116; *Czachórski*, Zobowiązania, 2009, s. 59–60; *Radwański, Olejniczak*, Zobowiązania, 2014, Nb 53 oraz *F. Błahuta*, w: *Resich*, Komentarz, 1972, t. II, s. 847.

40. Zobowiązanie naturalne można zazwyczaj odnawiać, potrącać (por. art. 502 KC), umacniać itp. Może być przedmiotem uznania, jak również może być przedmiotem ugody (art. 917 KC). Sporne może być to, czy uznanie, ugoda oraz ustanowienie zabezpieczeń rzeczowych, np. zastawu lub poręczenia, są dopuszczalne w stosunku do niektórych zobowiązań naturalnych (za ich niedopuszczalnością w odniesieniu do zobowiązań z gier lub zakładów opowiedzieli się *F. Błahuta*, w: *Resich*, Komentarz, 1972, t. II, s. 847 oraz *M. Saffjan*, w: *Pietrzykowski*, Komentarz, 2015, t. I, art. 353, Nb 12; zob. też *Czachórski*, Zobowiązania, 2009, s. 60).

41. Od zobowiązań naturalnych należy odróżnić sytuacje, w których strona zobowiązania ma co prawda uprawnienia wynikające z zobowiązaniowego stosunku prawnego względem drugiej strony tego stosunku, a ta zobowiązana jest wobec niej, lecz **nie są one egzekwatywne na drodze sądowej**. Dotyczy to zwłaszcza obowiązku wierzyciela współdziałania z dłużnikiem (por. *P. Machnikowski*, w: *Gniewek, Machnikowski*, Komentarz, 2016, art. 353, Nb 12).

II. Zobowiązania wzajemne

42. W **umowach wzajemnych**, zgodnie z art. 487 § 2 KC, **świadczenie jednej ze stron jest odpowiednikiem świadczenia drugiej strony**. Każda ze stron danego stosunku zobowiązaniowego jest jednocześnie zobowiązana do świadczenia na rzecz drugiej strony i zarazem uprawniona do otrzymania świadczenia od niej. Kryterium wzajemności ma **charakter subiektywny**, gdyż to wola stron ma decydujące znaczenie w zakresie określenia charakteru zobowiązania jako wzajemnego.

42.1. Co do pojęcia zobowiązania wzajemnego por. szerzej komentarz do art. 487 KC.

43. Wyróżnianie tego typu zobowiązań opiera się przede wszystkim na szczególnych zasadach ich wykonywania oraz zasadach odpowiedzialności za ich niewykonanie.

43.1. Por. komentarz do art. 487 i n. KC.

III. Zobowiązania realne

44. Prawa podmiotowe w **zobowiązaniach realnych** wyznaczane są przez odwołanie do określonej sytuacji prawnorzeczowej, w której znajduje się właściciel lub posiadacz danej rzeczy. Zobowiązania te łączą jedynie podmioty znajdujące się w określonej sytuacji względem rzeczy. Na każdej osobie będącej właścicielem lub współposiadaczem rzeczy spoczywają określone obowiązki lub każdej z takich osób przysługują określone prawa. Jedną z

stron zobowiązania wyznaczana jest więc przez oznaczoną **sytuację prawnorzeczową**, w jakiej się ona znajduje.

44.1. Por. szerzej w doktrynie Z. Radwański, Najem, s. 204–214; Radwański, Olejniczak, Prawo cywilne, 2015, Nb 207–208; A. Wąsiewicz, Powstanie, istota i zniesienie współwłasności ułamkowej, Poznań 1965, s. 178–179; A. Kubas, Budowa na cudzym gruncie, Warszawa 1972, s. 118–121; E. Skowrońska-Kuśnier, Roszczenia posiadacza przeciwko właścicielowi o zwrot nakładów, NP 1974, Nr 1, s. 24–25; M. Gocłowski, Glosa do wyroku SN z 7.3.1997 r., II CKN 57/96, PiP 1998, Nr 4, s. 103–104; P. Machnikowski, w: System PrPryw, t. 5, 2013, s. 136, Nb 47.

45. Zobowiązania realne nie są stosunkami rzeczowymi, lecz mają charakter względny (obligacyjny), gdyż jeżeli są uprawnieniami właściciela lub posiadacza, stanowią element jego wiarytelności w rozumieniu art. 353 § 1 KC w stosunku do innego podmiotu (podmiotów), jeżeli natomiast są obowiązkami, stanowią element długu wobec innego podmiotu (podmiotów) – Z. Radwański, Najem, s. 208–209 i 211–213; A. Wąsiewicz, Powstanie, s. 179–180; A. Kubas, Budowa, s. 119. Ich specyfika sprowadza się jedynie do tego, że to **sytuacja prawnorzeczowa wyznacza to, kto jest w danej sytuacji dłużnikiem, a kto wierzycielem**, np. każdorazowego dłużnika wyznacza fakt posiadania rzeczy.

45.1. Jak zauważa trafnie Z. Radwański (Najem, s. 209): „Stosunki te w charakterystyczny dla stosunków obligacyjnych sposób łączą zawsze ściśle określone osoby z tym, że są one oznaczane za pośrednictwem zajmowanej sytuacji prawnorzeczowej. Uzasadnia to wyróżnianie tych stosunków, lecz nie przekształca je bynajmniej w typ stosunków absolutnych”.

46. W zobowiązaniach realnych zmiana podmiotów stosunku prawnorzeczowego powoduje także automatycznie zmianę stron zobowiązania bez potrzeby dokonywania jakichkolwiek dalszych czynności prawnych (Z. Radwański, Najem, s. 208 oraz A. Kubas, Budowa, s. 120). Nie jest więc przykładowo konieczna odrębna czynność przelewu wiarytelności wynikającej ze zobowiązania realnego na kolejnego właściciela lub posiadacza gruntu.

46.1. Jak zauważa więc P. Machnikowski (w: System PrPryw, t. 5, 2013, s. 136, Nb 48): „niezależnie od tego czy zobowiązania te powstają z mocy ustawy pomiędzy osobami znajdującymi się w określonej sytuacji prawnorzeczowej, czy też powstają w drodze umowy pomiędzy wierzycielem i dłużnikiem, przejście na inną osobę przysługującego dłużnikowi prawa rzeczowego do przedmiotu, do którego zobowiązanie się odnosi, powoduje jednocześnie przejście na nabywcę tego prawa rzeczowego długu czy wiarytelności w danym zobowiązaniu”.

47. Zobowiązania realne mogą wynikać bądź ze stosunków prawnorzeczowych [m.in. dotyczy to praw i obowiązków wynikających z rozliczeń dokonywanych między właścicielem a posiadaczem rzeczy (art. 224–230 KC), obowiązków wynikających ze wzniesienia budowli na cudzym gruncie (art. 231 KC), praw i obowiązków wynikających z sąsiedztwa gruntów (art. 145, art. 151 KC), praw i obowiązków obciążających współwłaściciela rzeczy (art. 208 oraz art. 210 § 1 zd. 2 i 3 KC)], bądź ze stosunków zobowiązaniowych [np. dotyczy to praw i obowiązków z umowy kontraktacji (art. 625 KC), umowy dożywocia (art. 910 KC) lub ujawnienia w księdze wieczystej prawa najmu lub dzierżawy (art. 16 i 17 KWU)].

47.1. Por. w tym zakresie szerzej Z. Radwański, Najem, s. 208 i 211.

48. Strony, treść oraz ewentualne dalsze losy zobowiązania realnego w razie zmiany sytuacji prawno-rzeczowej określa zawsze przepis ustawy. W orzecznictwie przyjmuje się trafnie, że konstruowanie zobowiązań realnych może więc nastąpić tylko wówczas, **gdy przewiduje to przepis ustawy**, natomiast niedopuszczalne jest tworzenie innych zobowiązań realnych bez wyraźnej podstawy ustawowej (tak wyr. SN z 13.1.2011 r., III CSK 85/10, Legalis oraz post. SN z 9.12.2011 r., III CZP 78/11, Legalis). Nawet więc długo trwający stan faktycznych relacji między określonymi podmiotami nie może prowadzić do powstania zobowiązania o cechach obligacji rzeczowej, skutecznej *erga omnes* (por. stan faktyczny post. SN

z 9.12.2011 r., III CZP 78/11, Legalis; pogląd ten podzielił G. Karaszewski, w: *Ciszewski, Komentarz*, 2014, art. 353, Nb 11).

IV. Tzw. zobowiązania rezultatu i starannego działania

49. W doktrynie sporny jest podział zobowiązań na zobowiązania rezultatu i starannego działania, a także ewentualne skutki prawne, które z tego podziału mogłyby być wywodzone. Zobowiązania rezultatu miałyby polegać na tym, że na dłużnika nałożony byłby obowiązek **osiągnięcia oznaczonego z góry i sprecyzowanego w treści zobowiązania rezultatu**. Natomiast w zobowiązaniu starannego działania na dłużnika nałożony miałby być **obowiązek dołożenia należytej staranności w dążeniu do wyznaczonego celu, którego osiągnięcie pozostaje poza treścią stosunku prawnego**. Dłużnik miałby zobowiązywać się więc do prowadzenia działalności w określonym kierunku i dołożenia należytych starań potrzebnych do tego, aby cel mógł być osiągnięty, ale nie zobowiązywałby się do osiągnięcia tegoż.

50. W doktrynie trafnie zwraca się uwagę, że wskazany podział stosunków obligacyjnych **nie ma podstawy normatywnej oraz nieprecyzyjne są podstawy rozgraniczania obu typów zobowiązań**. Wątpliwe jest też również, czy wskazany podział może pełnić „funkcję czysto pomocniczą i kierunkową” (tak jednak M. Saffan, w: *Pietrzykowski, Komentarz*, 2015, t. I, art. 353, Nb 25), skoro nie wywodzą się z niego żadne skutki normatywne. Podział taki należy więc w prawie polskim odrzucić. Zagadnienie to zostało omówione szerzej w komentarzu do art. 471 KC, pkt F III, Nt 91–97.

F. Pojęcie świadczenia

I. Uwagi ogólne

51. W doktrynie prawa cywilnego definiuje się **świadczenie jako zachowanie się (lub zespół zachowań) dłużnika zgodne z treścią zobowiązania i czyniące zadość interesowi wierzyciela**.

51.1. Por. szeroko w doktrynie *Domański, Instytucje. Część ogólna*, s. 39; *F. Zoll, Zobowiązania w zarysie*, Warszawa 1948, s. 6–7; *T. Pajor, Odpowiedzialność*, s. 64–67; *J. Kuropatwiński, Wierzytelność*, s. 76 i n.; *Ohanowicz, Górski, Zarys*, s. 21 i 31; *Czachórski, Zobowiązania*, 2009, s. 62; *Radwański, Olejniczak, Zobowiązania*, 2014, Nb 93; *J. Rajski, W. Kocot, K. Zaradkiewicz, Prawo kontraktów handlowych*, Warszawa 2007, s. 250; *M. Saffan*, w: *Pietrzykowski, Komentarz*, 2015, t. I, art. 353, Nb 13; *T. Wiśniewski*, w: *Gudowski, Komentarz*, 2013, Ks. III, cz. 1, art. 353, pkt 8; *P. Machnikowski*, w: *Gniewek, Machnikowski, Komentarz*, 2016, art. 353, Nb 13; *T. Dybowski, A. Pyrzyńska*, w: *System PrPryw*, t. 5, 2013, s. 186, Nb 1.

52. Zazwyczaj w jednym zobowiązaniu występuje jedno świadczenie, tym niemniej mogą pojawiać się sytuacje, gdy **świadczenie to zostanie określone w sposób alternatywny** (por. art. 365 KC).

53. Nie jest świadczeniem rzecz lub inne dobro, nawet jeżeli zachowanie się dłużnika odpowiadające ciężącemu na nim obowiązкови dotyczy jakiejś rzeczy lub innego dobra i polega na jej udostępnieniu wierzycielowi lub innej osobie określonej w treści zobowiązania (tak trafnie *T. Dybowski, A. Pyrzyńska*, w: *System PrPryw*, t. 5, 2013, s. 186, Nb 3). Wierzyciel nabywa bowiem względem dłużnika prawo skuteczne jedynie względem niego (*inter partes*) i nie nabywa bezwzględnego (skutecznego *erga omnes*) prawa do rzeczy.

54. Świadczenie dłużnika może zmierzać do zapewnienia wierzycielowi w określonym zakresie władztwa nad rzeczą. Wówczas określane jest potocznie jako „świadczenie rzeczy” (por. jednak uwagi krytyczne do stosowania tego pojęcia, jakie zgłaszają *T. Dybowski, A. Pyrzyńska*, w: *System PrPryw*, t. 5, 2013, s. 187, Nb 4; por. też *T. Wiśniewski*, w: *Gudowski, Komentarz*, 2013, Ks. III, cz. 1, art. 353, pkt 9). Bardziej trafne jest jednak posługiwanie się w takiej sytuacji sformułowaniem, że w danym stosunku zobowiązaniowym **rzecz jest „przedmiotem świadczenia”, a więc dotyczy go powinno zachowanie dłużnika.**

55. Do powstania stosunku zobowiązaniowego, a następnie jego trwania konieczne jest, aby świadczenie było **prawnie i faktycznie możliwe do spełnienia**. Niemożliwość taka może przybrać formę **niemożliwości pierwotnej lub następczej**, może być też **częściowa lub całkowita** oraz **dotyczyć podmiotu mającego wykonać świadczenie lub przedmiotu mającego być świadczonym**. W braku takiej możliwości zobowiązanie nie powstaje, zgodnie z zasadą *impossibilium nulla obligatio est*, którą w prawie polskim wyraża art. 387 § 1 KC (por. szerzej komentarz do tego artykułu).

55.1. Co do skutków braku możliwości świadczenia por. przede wszystkim art. 387 § 2 i art. 475 § 1 KC, a w zakresie umów wzajemnych art. 493 i art. 495 KC.

II. Cel świadczenia

56. W doktrynie wskazuje się, że celem świadczenia jest zapewnienie wierzycielowi określonej korzyści wskazanej w treści zobowiązania, co określane jest jako zaspokojenie „szusznego” interesu wierzyciela (*T. Pajor*, *Odpowiedzialność*, s. 123; *P. Machnikowski*, *Swoboda*, s. 77–78; *Czachórski*, *Zobowiązania*, 2009, s. 47–48; *T. Wiśniewski*, w: *Gudowski, Komentarz*, 2013, Ks. III, cz. 1, art. 353 KC, pkt 11; *T. Dybowski, A. Pyrzyńska*, w: *System PrPryw*, t. 5, 2013, s. 190, Nb 9). Zaspokojenie tego interesu jest także celem powstałego między stronami stosunku zobowiązaniowego i od jego zaspokojenia uzależnione jest dalsze jego trwanie. Interes ten nie musi być jednak wyraźnie wskazany dłużnikowi lub nawet osobom trzecim (por. *P. Machnikowski*, *Swoboda*, s. 78 oraz *J. Jastrzębski*, *Kara umowna*, s. 983–985; w zasadzie w odmiennym kierunku *T. Pajor*, *Odpowiedzialność*, s. 123).

57. Chroniony prawnie jest tylko taki interes wierzyciela, który pozostaje **w zgodzie z przepisami prawa** (w tym przede wszystkim przepisami Konstytucji RP i wynikającymi z niej zasadami polskiego porządku prawnego – zwłaszcza zasadą ochrony niezbywalnej godności człowieka) oraz **zasadami aksjologii** wyrażającymi się w klauzulach generalnych, w tym w klauzuli zasad współżycia społecznego.

57.1. Zob. szerzej wyr. SN z 12.3.2010 r. (III CNP 27/09, *Legalis*); *P. Machnikowski*, *Swoboda*, s. 9–11; *F. Błahuta*, w: *Resich*, *Komentarz*, 1972, t. II, s. 844; *Radwański, Olejniczak*, *Zobowiązania*, 2014, Nb 35.

58. W określonych typach zobowiązań interes wierzyciela nie jest zaspokajany przez dokonanie przez dłużnika świadczenia na jego rzecz, lecz przez dokonanie świadczenia przez dłużnika na rzecz osoby trzeciej. Najczęściej występującą w obrocie taką sytuacją jest umowa o świadczenie na rzecz osoby trzeciej (*pactum in favorem tertii*).

58.1. Por. szerzej komentarz do art. 393 KC.

59. Cel świadczenia zostaje zrealizowany, gdy interes wierzyciela, jaki ten ma w wykonaniu zobowiązania, **zostaje zaspokojony zgodnie z treścią zobowiązania**. Zazwyczaj zobowiązanie wówczas wygasa, choć nie jest to adekwatne do wszystkich mogących powstać w praktyce sytuacji (por. szerzej *P. Machnikowski*, *Swoboda*, s. 78–79). Zaspokojenie tego interesu w inny sposób niż na skutek spełnienia świadczenia przez dłużnika także ma zazwyczaj takie same skutki jak spełnienie świadczenia (wówczas także zobowiązanie wygasa).

59.1. Zob. w orzecznictwie wyr. SN z 12.3.2010 r. (III CNP 27/09, Legalis, poz. 105) z uwagami w tym zakresie w glosie K. *Topolewskiego*, PS 2011, Nr 7–8, s. 156–157; w doktrynie zob. T. Pajor, *Odpowiedzialność*, s. 65–67; T. Dybowski, A. *Pyrzyńska*, w: System PrPryw, t. 5, 2013, s. 190–191, Nb 9; w odmiennym kierunku zmierza A. Klein, Recenzja: książki T. Pajora, „Odpowiedzialność dłużnika za niewykonanie zobowiązania”, PiP 1984, Nr 11, s. 119. Zasada taka ma być wyrażona pośrednio w art. 452 oraz art. 356 § 2 KC. Zastrzeżenia co do stanowczości poglądu dominującego w doktrynie zgłasza trafnie P. Machnikowski, Swoboda, s. 78–79.

59.2. Por. szerzej komentarz do art. 356 KC.

60. O świadczeniu w ścisłym znaczeniu tego słowa można mówić **tylko na tle stosunku zobowiązaniowego**. Nie każda korzyść uzyskana przez jedną osobę dzięki zachowaniu się innej osoby jest rezultatem świadczenia, gdyż podstawą takiej korzyści – aby świadczenie istniało – musi być istniejąca wcześniej między stronami stosunek prawny (tak trafnie T. Dybowski, A. *Pyrzyńska*, w: System PrPryw, t. 5, 2013, s. 186, Nb 2). Nie każde więc przysporzenie w majątku wierzyciela wynikać będzie ze świadczenia w znaczeniu podanym powyżej.

61. **Interes wierzyciela**, jaki ma on w wykonaniu zobowiązania, **nie musi mieć wartości majątkowej**, choć jest tak w przeważającej większości wypadków. Może sprowadzać się bowiem wyłącznie do doznań natury emocjonalnej (np. przyjemność odniesiona z wysłuchania muzyki lub pokazu ogni sztucznych na urodziny dziecka, sentymentalne odczucia związane z nabyciem przedmiotu bez wartości rynkowej, ale związanego z osobą mu bliską, np. zdjęcia lub pukla włosów).

61.1. Por. w tym zakresie szerzej: J. *Jastrzębski*, Kara umowna, s. 971 i n.; W. *Borysiak*, Zastrzeżenie, s. 19 i n.; Czachórski, *Zobowiązania*, 2009, s. 45; T. Dybowski, A. *Pyrzyńska*, w: System PrPryw, t. 5, 2013, s. 191, Nb 10.

III. Majątkowy lub niemajątkowy charakter świadczenia

62. Podobnie jak interes, który wierzyciel ma w wykonaniu zobowiązania, nie musi mieć charakteru majątkowego, także „świadczenie” (w znaczeniu dobra lub usługi, którą nabywa w spełnieniu świadczenia wierzyciel) **nie musi mieć wartości majątkowej i dać się wycenić w pieniądzu** („mieć wartość rynkową”). Stąd możliwe jest zawieranie umów, których wykonanie będzie miało dla wierzyciela **jedynie wartość emocjonalną**.

62.1. Por.: Czachórski, *Zobowiązania*, 2009, s. 45–46; F. *Błahuta*, w: *Resich*, Komentarz, 1972, t. II, s. 844; M. *Safjan*, w: *Pietrzykowski*, Komentarz, 2015, t. I, art. 353, Nb 16; T. Dybowski, A. *Pyrzyńska*, w: System PrPryw, t. 5, 2013, s. 191–192, Nb 10; podobnie na tle KZ R. *Longchamps de Bérrier*, Uzasadnienie, cz. 1, s. 7.

63. W sytuacjach, gdy wykonanie zobowiązania ma dla wierzyciela wartość emocjonalną, możliwe jest jedynie **żądanie przez wierzyciela spełnienia świadczenia in natura** (tak *Ohanowicz*, *Górski*, *Zarys*, s. 22; Czachórski, *Zobowiązania*, 2009, s. 45 oraz T. Dybowski, A. *Pyrzyńska*, w: System PrPryw, t. 5, 2013, s. 192, Nb 10). Wykluczona jest w zasadzie sankcja w postaci odszkodowania pieniężnego, poza przypadkami, w których na wypadek niespełnienia danego świadczenia i związanego z tym niewykonania zobowiązania zastrzeżona jest **kara umowna** (por. szerzej J. *Jastrzębski*, Kara umowna, s. 980 i n.; W. *Borysiak*, Zastrzeżenie, s. 17 i n. oraz Czachórski, *Zobowiązania*, 2009, s. 45–46). W braku zastrzeżenia kary umownej przyjmuje się, że świadczenie powinno być spełnione *in natura*.

63.1. Co do możliwych sposobów przymusowego spełnienia świadczenia z zobowiązania, w którym interes wierzyciela ma charakter niemajątkowy, por. T. Dybowski, A. *Pyrzyńska*, w: System PrPryw, t. 5, 2013, s. 192, Nb 10.

IV. Świadczenie a gotowość do spełnienia świadczenia

64. Od pojęcia świadczenia odróżnia się **gotowość do spełnienia świadczenia**, nazywaną często stanem potencjalnego świadczenia. Sytuacja taka występuje zazwyczaj w tych umowach, w których świadczenie jednej ze stron może, ale nie musi zostać spełnione, gdyż jego spełnienie zależy zazwyczaj od okoliczności o charakterze losowym. Najbardziej charakterystycznymi przykładami takiej umowy są umowa ubezpieczenia, umowa gwarancji lub umowa poręczenia.

65. **Sama gotowość do zapłaty określonej sumy uzależniona od wystąpienia zdarzenia o charakterze losowym nie może być zakwalifikowana jako świadczenie.** W sytuacji istnienia „stałej gotowości do spełnienia świadczenia” wierzyciel nie może żądać od dłużnika jakiegokolwiek działania lub zaniechania. Nie może też żądać od dłużnika (np. w umowie ubezpieczenia), aby miał w swoich zasobach pieniężnych stale odpowiednią sumę pieniężną, gdyż przepisy ustawowe nakładające na dłużnika taki obowiązek nie przyznają zarazem wierzycielowi (np. ubezpieczonemu) prawa do żądania od dłużnika takiego zachowania. Przepisy regulujące to zagadnienie nie mają więc wpływu na treść istniejącego pomiędzy stronami stosunku prawnego i nie uzupełniają go w tym zakresie na podstawie art. 56 KC.

65.1. Tak uz. uchw. SN z 4.3.2005 r. (III CZP 91/04, OSNC 2006, Nr 2, poz. 23); w doktrynie *B. Kosmus, G. Kuczyński*, Kilka, s. 316–317 oraz *M. Krajewski*, Umowa ubezpieczenia. Art. 805–834 KC. Komentarz, Warszawa 2016, s. 34–41 (w odniesieniu do umowy ubezpieczenia); *Z. Radwański*, w: System PrCyw, t. III, cz. 2, s. 1061 (w odniesieniu do umowy poręczenia); a także *T. Dybowski, A. Pyrzyńska*, w: System PrPryw, t. 5, 2013, s. 187–188, Nb 5–6.

66. W doktrynie prezentowany jest także pogląd odmienny, zgodnie z którym za świadczenie wzajemne dłużnika uznaje się „pozostawanie w stałej gotowości” do spełnienia świadczenia lub objęcie go ochroną przed negatywnymi skutkami zdarzenia mogącego nastąpić w przyszłości (por. na tle gwarancji bankowej *A. Koch*, w: System PrPryw, t. 8, 2011, s. 618, Nb 30; na tle umowy ubezpieczenia *M. Orlicki*, Umowa ubezpieczenia, Warszawa 2002, s. 132–145). Poglądowi takiemu zarzuca się trafnie w doktrynie brak wskazania, na czym miałyby polegać skonkretyzowane zachowanie dłużnika, gdyż jest to warunkiem uznania go za świadczenie (*T. Dybowski, A. Pyrzyńska*, w: System PrPryw, t. 5, 2013, s. 188, Nb 6). W każdej takiej sytuacji w chwili zawarcia umowy wierzycielowi nie przysługuje jeszcze roszczenie o spełnienie jakiegokolwiek świadczenia przez dłużnika (por. trafne uwagi, które w odniesieniu do umowy ubezpieczenia czyni *M. Krajewski*, Umowa ubezpieczenia, s. 40).

G. Przedmiot świadczenia

67. **Jako przedmiot świadczenia w doktrynie określa się dobra, ze względu na które dłużnik obowiązany jest do zachowania się zgodnego z treścią stosunku zobowiązaniowego łączącego go z wierzycielem.**

67.1. Por. *A. Klein*, Elementy, s. 64 i n.; *Ohanowicz, Górski, Zarys*, s. 31; *Czachórski*, Zobowiązania, 2009, s. 46; *Radwański, Olejniczak*, Zobowiązania, 2014, Nb 94; *M. Saffan*, w: *Pietrzykowski*, Komentarz, 2015, t. I, art. 353, Nb 13; *T. Wiśniewski*, w: *Gudowski*, Komentarz, 2013, Ks. III, cz. 1, 2013, art. 353, pkt 9; *P. Machnikowski*, w: *Gniewek, Machnikowski*, Komentarz, 2016, art. 353, Nb 17; *T. Dybowski, A. Pyrzyńska*, w: System PrPryw, t. 5, 2013, s. 188–189, Nb 7.

68. Przedmiotem świadczenia nie muszą być rzeczy w rozumieniu art. 45 KC lub ich części składowe. Mogą być nim zbiory rzeczy, dobra niematerialne, prawa majątkowe lub zorganizowane zespoły majątkowe (*universitates iuris*) – por. *T. Dybowski, A. Pyrzyńska*, w: System PrPryw, t. 5, 2013, s. 189, Nb 7.